

O‘ZBEK NASRIDA YOSHLAR MA’NAVIYATI VA TAQDIRI TALQINI (Pirimqul Qodirovning “Erk” hamda Vohidjon Ismoilovning “Malohatning ko‘z yoshlari” qissalari misolida)

Abdulla Qodiriy nomidagi
JDPU Filologiya fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
3-bosqich 611-23-guruh talabasi
O‘ng‘arova Elmira

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek nasrida yoshlar ma’naviyati, taqdir zarbalari, erk, sevgi va sadoqat masalalari Pirimqul Qodirovning “Erk” hamda Vohidjon Ismoilovning “Malohatning ko‘z yoshlari” qissalari misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Har ikki asarda jamiyat va shaxs munosabatlari o‘rtasidagi ziddiyatlar, yoshlarning ruhiy iztiroblari, jaholat va adolatsizlikka qarshi kurash badiiy talqin etilgani yoritiladi. Maqolada asarlarning tarbiyaviy ahamiyati, bugungi kun uchun dolzarbligi hamda o‘zbek nasridagi o‘rni ilmiy xulosalar asosida asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, taqdir, erk, sevgi-sadoqat, iztirob, jaholat, poklanish, qiyosiy tahlil.

Kirish. O‘zbek nasri yoshlar ma’naviyatini shakllantirish, ularning ichki kechinmalari, orzu-umidlari va taqdir yo‘lidagi sinovlarni badiiy tasvirlashda muhim o‘rin egallaydi. XX asrning ikkinchi yarmi hamda mustaqillik davri adabiyotida shaxs erkinligi, jamiyat bosimi, sevgi va sadoqat, oila mas’uliyati, ruhiy poklanish kabi masalalar yoshlar obrazlari orqali badiiy tahlil markaziga ko‘tarildi. Shu jihatdan Pirimqul Qodirovning “Erk” qissasi va Vohidjon Ismoilovning “Malohatning ko‘z yoshlari” qissasi bir mavzuning — yosh taqdiri va ma’naviy sinovlarning — turli poetik yo‘sindagi talqini sifatida diqqatga sazovordir. Mazkur maqolaning maqsadi — ikki qissada yoshlar ma’naviyati va taqdir talqinini qiyosiy yondashuv asosida ochish, “erk” tushunchasining badiiy mazmuni va ko‘lamini aniqlash, sevgi-sadoqat hamda ruhiy iztirob tasvirining o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tarixiy-adabiy hamda badiiy matn tahlili metodlaridan foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek adabiyotshunosligida badiiy asarni tahlil qilishda obraz, konflikt, g‘oya, syujet-kompozitsiya masalalari metodik asos sifatida qaraladi. D. Quronovning adabiyot nazariyasiga doir ishlari badiiy asardagi konfliktni “shaxs–jamiyat”, “shaxs–oil”, “shaxs–o‘zlik” kabi yo‘nalishlarda ochish zarurligini ko‘rsatib, mazkur maqoladagi qiyosiy tahlil uchun nazariy tayanch vazifasini o‘taydi ¹. Sharafiddinov O.

¹ Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2018, b-56.
www.innovativepublication.uz

Adabiy etyudlar. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1968, b-34.

Shunday qilib, D. Quronovning ushbu nazariy qarashlari badiiy asarni tahlil qilishda konfliktning nafaqat tashqi (shaxs–jamiyat, shaxs–oil), balki ichki (shaxs–o‘zlik) ko‘rinishlarini ham kompleks tarzda o‘rganish imkonini yaratadi. Bu esa, o‘z navbatida, asar g‘oyaviy-badiiy mazmunining teran ochilishiga, qahramon ruhiy olamidagi ziddiyatlarni va uning evolyutsiyasini to‘liqroq tasavvur qilishga xizmat qiladi.

O. Sharafiddinov adabiy jarayon haqidagi mulohazalarida asarni davr ruhi, ijtimoiy muhit, estetik qarashlar bilan bog‘liq holda tahlil qilish tamoyilini ilgari suradi². Bu yondashuv “Erk” qissasini sovet davri ruhiy bosimi va “ichki erkinlik” muammosi bilan, “Malohatning ko‘z yoshlari” qissasini esa axloqiy-psixologik muammolar, shaxsiy munosabatlar va vijdoniy mas’uliyat masalalari bilan bog‘lab o‘rganish imkonini beradi.

Pirimqul Qodirov ijodini yoritgan R. Shermuhamedov tadqiqotlarida yozuvchining ijtimoiy muammolarni qahramon ruhiyati, ichki kechinmalar orqali ochish mahorati ta’kidlanadi³. Bu “Erk” qissasida Sattor obrazi misolida shaxs qadr-qimmat, mas’uliyat va ichki qarshilikning badiiy ifodasida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasidagi ma’lumotlar yozuvchi shaxsiyati va ijodiy merosini umumlashtiruvchi manba sifatida xizmat qiladi.

Vohidjon Ismoilovning “Malohatning ko‘z yoshlari” qissasi esa maishiy-axloqiy muhit, sevgi va sadoqatning inson taqdiridagi o‘rni, shaxsiy xato va kechikkan anglash motivlari orqali ma’naviy poklanish g‘oyasini ilgari surishi bilan ahamiyatlidir⁴. Demak, ilmiy manbalar va badiiy matnlar tahlili ikki qissada yoshlar taqdiri talqinining turli yo‘nalishlarda badiiylashganini ko‘rsatadi.

Natija. Tahlil natijasida quyidagi ilmiy natijalar aniqlandi:

1. Taqdir va ijtimoiy muhit talqini.

“Erk” qissasida taqdiriy sinovlar ijtimoiy bosim, mas’uliyat, shaxs qadr-qimmat bilan bog‘liq holda ochiladi. “Malohatning ko‘z yoshlari”da esa taqdir zarbalari maishiy-axloqiy muhit, adolatsizlik, noto‘g‘ri qarashlar va shaxsiy munosabatlar doirasida namoyon bo‘ladi⁵.

2. “Erk” tushunchasining qiyosiy talqini.

Qodirov asarida erk — shaxsning ichki mustaqilligi, qaramlik va mutelik ruhiga qarshi ma’naviy qarshilik mezon sifatida badiiylashadi. Ismoilov qissasida esa erk — his-tuyg‘uni tan olish, xatoni anglash, vijdoniy mas’uliyatni zimmasiga olish va ichki kamolotga erishish bilan bog‘liq holda talqin etiladi.

² Sharafiddinov O. Adabiy etyudlar. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1968, b-34.

³ Shermuhamedov R. Pirimqul Qodirov. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1983, b-65.

⁴ Ismoilov V. Malohatning ko‘z yoshlari. — Toshkent: Yosh gvardiya, 1993, b-45.

⁵ Qodirov P. Erk. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1975, b-28..

3. Sevgi-sadoqat va iztirob poetikasi.

“Erk”da sevgi motivi ikkinchi planda bo‘lib, asar markazida shaxsiy erkinlik va mas’uliyat masalalari turadi. “Malohatning ko‘z yoshlari”da esa sevgi-sadoqat syujetning asosiy o‘qi bo‘lib, Malohat obrazi orqali vafo, sabr, hayo va kechirim g‘oyalari kuchaytiriladi.

4. Tarbiyaviy dolzarblik.

Har ikki qissa bugungi yoshlar tarbiyasi uchun dolzarb bo‘lgan halollik, vijdon, mas’uliyat, hurmat, vafo kabi qadriyatlarni badiiy dalillar asosida mustahkamlaydi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, har ikki qissada yoshlar taqdiri “sinov”lar orqali ochiladi, ammo sinovlarning tabiati va badiiy yechimi turlicha.

Birinchi, “Erk” qissasida sinovlar ko‘proq shaxs–jamiyat va shaxs–oila ziddiyati doirasida keskinlashadi. 1966-yil zilzilasi keyingi tiklanish va qurilishlar fonida Sattor obrazining ichki iztiroblari kuchayadi: u hayotiy qarorlarida nafaqat oila barqarorligi, balki o‘z qadr-qimmatini saqlash, ichki erkni yo‘qotmaslik zaruratini his etadi. Asarda oila qurishda dunyoqarash uyg‘unligi, mehr-muhabbat va o‘zaro hurmat masalalari muhim badiiy mezon sifatida ilgari suriladi.

Ikkinchi, “Malohatning ko‘z yoshlari” qissasida konflikt ko‘proq shaxs–vijdon va shaxs–muhabbat yo‘nalishida ochiladi. Malohatning sadoqati, uning samimiy tuyg‘ulari qadrlanmay qolishi, Mohirning biryoqlama munosabati, kechikkan pushaymon va qaytish jarayoni sevgi masalasining romantik tasviridan ko‘ra ma’naviy-axloqiy mohiyatini kuchaytiradi. Qissada “ko‘z yoshi” motivi shunchaki alam belgisi emas, balki ruhiy uyg‘onish, poklanish va ichki norozilik ramziga aylanadi⁶.

Uchinchi, muhokama nuqtayi nazaridan “erk” konsepti ikki asarda turli badiiy vazifa bajaradi: Qodirovda u ijtimoiy bosim va qaramlikka qarshi turishning ma’naviy mezoni bo‘lsa, Ismoilovda erk — o‘z xatosini tan olish, vijdon oldida javobgarlik va chin tuyg‘u oldida halollik orqali ro‘yobga chiqadigan ichki erkinlikdir.

Demak, Qodirov qissasida konfliktning ijtimoiy-psixologik tabiati, Ismoilov qissasida esa axloqiy-psixologik tabiati ustuvor bo‘lib, bu holat o‘zbek nasrida yoshlar ma’naviyati va taqdiri talqinining badiiy diapazoni keng ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa. Pirimqul Qodirovning “Erk” hamda Vohidjon Ismoilovning “Malohatning ko‘z yoshlari” qissalari o‘zbek nasrida yoshlar ma’naviyati va taqdiri talqinining ikki muhim yo‘nalishini ifodalaydi. “Erk” qissasida sovet davri sharoitida shaxsning ichki erkinligi, qadr-qimmat va ma’naviy qarshilik g‘oyasi yetakchi bo‘lsa, “Malohatning ko‘z yoshlari”da sevgi-sadoqat, sabr, kechirim va ruhiy poklanish masalalari markazga chiqadi. Har ikki asar jaholat, adolatsizlik va beparvolikka qarshi insoniy fazilatlarining g‘alabasini badiiy tasdiqlab, bugungi yoshlar uchun ham muhim ma’naviy-axloqiy saboqlar beradi.

⁶ Ismoilov V. Malohatning ko‘z yoshlari. — Toshkent: Yosh gvardiya, 1993, b.-76.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Pirmqul Qodirov. Erk. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1975. – 160 b.
2. Pirmqul Qodirov. Qora ko‘zlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1966. – 370 b.
3. Pirmqul Qodirov. Erk: qissa. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1978. – 60 b.
4. Vohidjon Ismoilov. Malohatning ko‘z yoshlari. – Toshkent: Yosh gvardiya nashriyoti, 1993. – 160 b.
5. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. “Qodirov, Pirmqul”. – Toshkent, 2006. – 10-jild.
6. Shermuhamedov R. Pirmqul Qodirov. – Toshkent: Adabiyot va san‘at, 1983. – 96 b.
7. Sharafiddinov O. Adabiy etyudlar. – Toshkent: Adabiyot va san‘at, 1968. – 232 b.
8. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.